

K r o n i k a

## TEORINIAI IR TAIKOMIEJI DOKUMENTINIO PAVELDO KLAUSIMAI TARPTAUTINĖJE KNYGOTYROS KONFERENCIJOJE

EDITA SĖDAITYTĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas  
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva  
El. paštas: editasedaityte@gmail.com

2011 metų lapkričio 24–25 dienomis Vilniuje, Lietuvos mokslų akademijos Mažojoje salėje, vyko kasmetinė tarptautinė knygotyros konferencija „Dokumentinio paveldo tapsmas ir komunikacija“, rengiama Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto. Nors ši konferencija buvo jau dvidešimtoji, paveldo problematika nagrinėta tik trečiąjį kartą. 2007 metais vykusioje konferencijoje gvildinti išėivijos paveldo klausimai, o 2010 metais – knygos paminklai. Dokumentinio paveldo tema itin plati, apimanti gana daug skirtingų paveldo rūšių. Daugiausia dėmesio konferencijoje buvo skiriama rankraštinio paveldo raidos, tyrimų, atrankos, saugojimo ir sklaidos problematikai. Kadangi paveldas yra neatsiejamas nuo jį saugančių institucijų, konferencijoje paliesti ir specifiniai archyvų, muziejų bei bibliotekų darbo klausimai.

Per dvi konferencijos dienas perskaityti 25 pranešimai, parengti mokslininkų iš šešių šalių – Lietuvos, Latvijos, Estijos, Baltarusijos, Lenkijos bei Rusijos. Veikė trys sekcijos: dokumentinio paveldo teorijos ir vadybos klausimų, dokumentinio paveldo raidos, dokumentinio paveldo atminties institucijose.

Pirmojoje sekcijoje išklausyti septyni pranešimai, kuriuose nagrinėti dokumentinio paveldo sampratos ir valdymo klausimai. Danutė Kontrimavičienė analizavo prieigos prie valstybės archyvuose laikomo dokumentinio paveldo teorinius aspektus. Mokslininkės iš Baltarusijos doc. dr. Larisa Dovnar ir Tamara Samoiliuk kalbėjo apie Baltarusijos kraštotyros darbus, išskylančias problemas ir galimus tolesnius tyrimus. Paskutiniai pirmosios sekcijos dalyviai susitelkė į dokumentinio paveldo sklaidą visuomenėje. Uldis Zarinis (Zariņš) apibūdino Latvijos nacionalinės skaitmeninės bibliotekos plėtrą,

pabrėžė, kaip svarbu sudaryti galimybes visuomenei susipažinti su saugomu paveldu, supažindino su skaitmeninimo projektais ir jų įgyvendinimu.

Antrojoje sekcijoje taip pat perskaityti septyni pranešimai. Šioje konferencijos dalyje svarstyta konkrečių dokumentinio paveldo objektų kilmė, jų tyrimų istorija. Dr. Martina Čistiakova analizavo rankraštinius Supraslio vienuolyno sinaksarus (sinaksaras – kalendorinis pamokymų ir šventųjų gyvenimų aprašymų rinkinys), šių dokumentų sukūrimą, specifiką ir saugojimą. Andrejus Ryčkovas nagrinėjo XV–XVI amžiaus falsifikuotus LDK teismų dokumentus. Pranešime autorius akcentavo, kokius dokumentus mėginta falsifikuoti, kaip jie būdavo išaiškinami ir kokios bausmės grėsė klastotojams. Prof. dr. Remigijus Misiūnas gvildeno Lietuvos išėivijos dokumentinio paveldo istoriją, bandymus kaupti ir saugoti dokumentus JAV. Mokslininkas analizavo pirmąsias lietuvių organizacijas, siekusias kompleksiskai saugoti su Lietuva susijusių dokumentų rinkinius, dėl to iškilusius sunkumus ir tolesnį išėivijos dokumentinio paveldo likimą. Tomas Petreikis parengė pranešimą apie žymiausio tarpukario Lietuvos knygotyriminko Vaclovo Biržiškos veiklą ieškant senųjų knygų Žemaitijoje. Prof. habil. dr. Domas Kaunas nagrinėjo sovietinio laikotarpio bažnytinę savilaidą Lietuvoje, daugiausia dėmesio skirdamas kunigo Eduardo Simaškos sukauptam nelegalios spaudos rinkiniui. Ingos Liepaitės pranešimas apie Lietuvos bibliofilijos organizacinę struktūrą sovietmečiu gali atrodyti kiek nutolęs

nuo bendros konferencijos temos, tačiau bibliofilija ir bibliofilų organizacijos yra neatsiejama spausdintinės ir rankraštinės knygos tyrimų dalis, tad ši tema gvildenta neatsitiktinai. I. Liepaitė tyrinėjo tarpukariu susiformavusių bibliofilų tradicijų raidą sovietmečiu, režimo požiūrį į bibliofilus ir jų veiklą. Antrosios konferencijos sekcijos darbą užbaigė Nijolės Raudytės pranešimas apie asmens vaidmenį personalinės bibliografinės informacijos išteklių komunikacijoje.

Antrąją konferencijos dieną veikė trečioji sekcija, kurioje analizuotas atminties institucijose saugomas dokumentinis paveldas. Mokslininkai ir bibliotekų darbuotojai perskaitė 11 pranešimų, kuriuose nagrinėjama konkrečių rankraštinio paveldo fondų raida skirtingose atminties institucijose – bibliotekose ir muziejuose. Dr. Nadiežda Morozova analizavo Lietuvos sentikių bendruomenę, glaudai aptarusi jų religinę ir kultūrinę specifiką, daugiausia dėmesio skyrė sentikių raštijos paveldui, jo rinkimui ir saugojimui Lietuvoje bei užsienyje. Rusijos valstybinės bibliotekos darbuotoja habil. dr. Tatjana Isačenko apibūdino Arkangelo Mykolo stebuklo vienuolyno mokyklos rankraščių kompleksą, saugomą Vladimiro Suzdalės muziejaus rinkiniuose. Arvydas Maciulevičius nagrinėjo Vazų dinastijos knygų paveldą, atskleisdamas Vladislavo ir Jono Kazimiero Vazų bibliotekų istoriją, kokie įvykiai lėmė dalies šios kolekcijos knygų kelią į Vilniaus universiteto biblioteką. Habil. dr. Henryka Ilgiewicz tyrinėjo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos įkūrimo aplinkybes bei Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių

viešosios bibliotekos draugijos veiklą. Prof. dr. Viesturas Zanderis konferencijos dalyvius supažindino su Latvijos nacionalinėje biblioteko saugomu Latvijos išeivijos dokumentiniu paveldu. Danutė Česnulevičiūtė ir Danutė Steponavičiūtė parengė apžvalginio pobūdžio pranešimą apie Klaipėdos universiteto bibliotekos rankraštinio paveldo rinkinius. Lilija Karželienė ir Nijolė Šulgienė aptarė vieną iš problemiškesnių Vilniaus universiteto bibliotekos projektų – bandymą rekonstruoti orientalistų Juozapo Kovalevskio knygų kolekciją. Jolita Steponaitienė tyrinėjo Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraščių fondą ir jo komplektavimo istoriją XX amžiaus 8–9-ajame dešimtmetyje. Algirdas Pliplys pristatė Lietuvos nacionalinės bibliotekos Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvo fonde vykusį dokumentinio paveldo laikmenų tyrimą. Autorius pranešime nemažai dėmesio skyrė ir privalomojo egzemplioriaus įstatymo raidai bei Lietuvos nacionalinės bibliotekos istorijai. Daivos Liudavičienės ir Anos Venclovičienės pranešimas buvo skirtas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomoms asmenų bibliotekoms. Autorės supažindino konferencijos klausytojus su asmeninių bibliotekų knygų rinkiniais ir naujais vykdomais projektais. Trečiosios sekcijos, o kartu ir visos konferencijos darbas apibendrintas baigiamosiose konferencijos diskusijoje.

Taigi didesnė dalis konferencijoje perskaitytų pranešimų apėmė gana skirtingus tyrimo objektus – nuo dokumentinio paveldo valdymo iki atskirų fondų istorijos.

Teoriniai dokumentinio paveldo sampratos ir tyrinėjimų aspektai sulaukė daug mažiau tyrėjų dėmesio. Šią temą detaliau panagrinėti mėginta tik keliuose pranešimuose, kurių turinį pravartu aptarti išsamiau.

Pirmajame teorinio pobūdžio pranešime „Dokumentinis paveldas kaip procesas: informacijos perdavimo visuomenėje modelis“ Tartu universiteto atstovai doc. dr. Kurmo Konsa ir Virge Vijard-Prank nagrinėjo informacijos sampratą ir jos judėjimo visuomenėje specifika, aptarė procesą, kurio metu sukurta informacija virsta dokumentiniu paveldu. Dokumentinis paveldas šiame kontekste apibrėžtas kaip informacija, judanti ne tik erdvėje, bet ir laike, o archyvas – ne tik kaip paveldo saugojimo institucija, bet ir kaip vienas iš komunikacijos institutų šalia kalbos ir kultūros. K. Konsa ir V. Vijard-Prank teigimu, informacija egzistuoja kaip gyvas organizmas, pereinantis specifines gyvavimo fazes – sukūrimą, naudojimą, sunykimą ir tapsmą archyvine medžiaga. Sukūrimo ir naudojimo laikotarpiais informacija kaip objektas dar nelaikytina dokumentiniu paveldu ir priskiriama dokumentotyros mokslui. Pasibaigus aktyvajam informacijos gyvavimo etapui, ji tampa archyvine medžiaga, kartu ir paveldo bei archyvistikos objektu.

Dokumento tapimo archyvine medžiaga teoriniai aspektai iš dalies buvo gvildinti ir dr. Daivos Lukšaitės pranešime „Dokumentinis valstybės paveldas dokumentų ir archyvų valdymo aspektu“. Autorė nagrinėjo dokumentinio paveldo sampratą archyvų valdymo kontekste. Ji pateikė kitokį dokumento sampratos ir gyvavimo modelį nei

K. Konsa ir V. Vijard-Prank. Anot D. Lukšaitės, archyvistikos prasme dokumentas aiškinamas kaip objektas, kylantis iš institucijų srities, turintis istorinę ar kultūrinę vertę ir susijęs su istoriniu kontekstu. Autorė taip pat pabrėžė, kad nors dokumentas kaip ir informacija pereina skirtingus gyvavimo etapus, negalima jų skirstyti į ikiarchyvinį ir archyvinį laikotarpius. Svarbu išryškinti dokumento gyvavimo tęstinumą, nes tik tęstinę vertę turintys dokumentai tampa archyvistikos objektais.

Prof. habil. dr. Wanda Krystyna Roman iš Torunės Mikalojaus Koperniko universiteto pranešime „Informacinės visuomenės link: naujosios dokumentų kultūros radimasis ir raida“ analizavo „dokumentų kultūrą“. Šiuo terminu mokslininkė apibrėžė specifinį informacijos kūrėjų ir gavėjų bendravimą per dokumentus, o to bendravimo produktas ir yra dokumentinis paveldas. Tyrinėjant dokumentų kultūrą galima pastebėti, kaip tobulėja informacija ir jos perdavimo būdai. Pasak W. K. Roman, šiuolaikinėje visuomenėje dokumentų kultūros samprata yra pakitusi. Naujosios technologijos keičia informacijos kūrimo ir gavimo procesą, o atsiradus elektroniniams dokumentams plečiasi dokumentinio paveldo samprata ir jo saugojimo būdai.

Vilniaus universiteto profesorius dr. Arvydas Pacevičius pranešime „Lietuvos egodokumentinis paveldas: samprata ir tapimas“ analizavo naują egodokumentinio sąvoką, aiškino egodokumentinio paveldo tyrimų problematiką ir apibūdino šiuo metu vykdomą projektą „Lietuvos egodokumentinis

paveldas (LEGODOK)“. Egodokumentinis paveldas apibrėžiamas kaip nacionalinio dokumentų fondo, esančio Lietuvoje ir už Lietuvos ribų, taip pat privačių asmenų nuosavybei priklausančių fondų dalis. Egodokumentas – tai asmeniniai, intymūs, istorinę vertę turintys dokumentai, dažniausiai parašyti pirmuoju asmeniu. Šiuo aspektu egodokumentams pirmiausia priskiriami dienoraščiai, atsiminimai ir laišakai. Pasak A. Pacevičiaus, vokiečių mokslininkai šiai sąvokai priskiria ir asmeninius archyvus, pateikiančius informacijos apie archyvą sukūrusį asmenį. Ši samprata artima egodokumentų apibrėžimui archyvistikoje, kur asmenį liudijančiais dokumentais laikomas asmeninis fondas ar archyvas. Lenkijoje egodokumentiniam paveldui priskiriami ir tie dokumentai, kurie nėra sukurti konkretaus asmens, bet kalba apie jį kaip apie įvykių dalyvį. Prancūzijoje terminas „egodokumentas“ aiškinamas kaip privati raštija – dokumentai, turintys stiprių sąsajų su asmenine socialine erdve. Šiai grupei priskiriamos namų knygos, kuriose aprašyti svarbūs savininko buičiai įvykiai, planai ar išlaidos, bei kronikos. Kalbėdamas apie egodokumentus A. Pacevičius pabrėžė, kad ši gana nauja ir dar galutinai neapibrėžta sąvoka išplečia ir bendrą Lietuvos dokumentinio paveldo sampratą. Pasak autorius, Lietuvos egodokumentinio paveldo dalimi laikomi ir tie dokumentai, kurie yra saugomi už Lietuvos ribų, parašyti skirtingomis kalbomis, bet sukurti asmenų, save siejusių su lietuvių ir lietuviška kultūra.

Kitą pranešimą, skirtą dokumentinio paveldo teoriniams klausimams, parengė doc. dr.

A. Braziūnienė. Pranešimo tema – „Knygų kolekcijos Lietuvos bibliotekose: teoriniai ir praktiniai aspektai“. Autorė analizavo terminų „rinkinys“, „kolekcija“, „fondas“, „asmeninė biblioteka“, „privati knygų kolekcija“ sampratą ir praktinį vartojimą Lietuvos bibliotekose. Bibliotekų darbo praktikoje šios sąvokos dažniausiai vartojamos kaip sinonimai. Vis dėlto šie terminai apibrėžia ne visai tapačias dokumentinio paveldo dalis. A. Braziūnienės teigimu, „rinkinys“ – tai savarankiška, bet dar neužbaigta, dinamiška ir nuolat papildoma bibliotekos fondo dalis. „Kolekcija“ – istoriškai susiformavęs ar rekonstruotas, nedalomas, istorinę, mokslinę ar kultūrinę reikšmę turintis spaudinių kompleksas, saugomas *in corpore*. Kartais, kai norima apibrėžti sistemingai surinktą objektų rinkinį, šios sąvokos gali būti laikomos lygiavertėmis. Pasak A. Braziūnienės, Lietuvoje panašūs terminijos tyrimai yra pavieniai, užsienio, ypač Rusijos, mokslininkai šių ir kitų sąvokų sampratą ir teoriją nagrinėjo daug išsamiau.

Taigi iš 25-ių konferencijos pranešimų tik penkiuose buvo nagrinėta dokumentinio paveldo teorijos (sampratos, sąvokų, tyrimų) problematika. Norint geriau suvokti, kiek dėmesio knygotyros bei rankraštinio ir spausdintinio paveldo tyrėjai skiria teoriniams šio paveldo aspektams, pravartu pažvelgti į 2010 ir 2007 metais vykusių paveldo tematikai skirtų knygotyros konferencijų programas. 2010 metų knygotyros konferencijoje „Lietuvos raudonoji knyga: reti ir vertingi leidiniai“ knygos kaip paveldo objekto teorija buvo gvildinama penkių

mokslininkų pranešimuose. Šią problematiką tyrinėjo A. Braziūnienė („Lietuvos knygos paminklai spaudos paveldo tyrimų kontekste“), N. Bliūdžiuvienė („Lietuvos knygos paminklų standartas: rengimo galimybės ir perspektyva“), Inga Liepaitė („Sąvokų *reta knyga* ir *vertinga knyga* samprata bei vartoseną sovietmečio Lietuvoje“), Sonda Rankelienė („Senujų knygų aprašo ypatumai: bibliografinis vienetas ar muziejinė vertybė?“). 2007 metų konferencijoje „Rankraštinis ir spaudos paveldas išsaugojant Lietuvos ir kitų Baltijos šalių išsivijios tautinį tapatumą“ nagrinėta tik tam tikra rankraštinio ir spaudos paveldo dalis – išsivijios paveldas. Šios konferencijos dalyviai iš Lietuvos, Baltijos ir kitų valstybių per dvi dienas perskaitė 25 pranešimus, kuriuose daugiausia nagrinėti praktiniai išsivijios paveldo išsaugojimo ir valdymo ypatumai. Mokslininkai, archyvų, bibliotekų ir muziejų darbuotojai, kiti specialistai diskutavo apie išsivijios paveldo kaupimą ir sklaidą, galimą sugražinimą Lietuvai. Nors teoriniai išsivijios paveldo sampratos ar tyrimų klausimai nebuvo įtraukti į konferencijos tikslus, A. Braziūnienės pranešimas „Išsivijios spaudos paveldo sampratos klausimu“ buvo vienintelis tokio pobūdžio 2007 metų konferencijoje.

Peržvelgus 2007 ir 2010 metų konferencijų programas ir skaitytus pranešimus, juos palyginus su 2011 metų konferencija galima teigti, kad teoriniai rankraštinio ir spaudos paveldo klausimai vis labiau domina Lietuvos mokslininkus. Tik viename 2007 metų pranešime analizuotos sąvokos, skirtingų paveldo objektų sampratos aspek-

tai, o 2010 ir 2011 metų konferencijose panašūs klausimai nagrinėti jau dešimtyje pranešimų. Be to, net istorinio ar taikomo pobūdžio problemas tyrinėjantys mokslininkai bent iš dalies aptardavo ir teorinius klausimus. Taip pat reikia pasakyti, jog 2011 metų baigiamojoje diskusijoje Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos atstovė dr. Daiva Narbutienė atkreipė dė-

mesį į konferencijoje išklaustyto pranešimo „Knygų kolekcijos Lietuvos bibliotekose: teoriniai ir praktiniai aspektai“ svarbą. Tad galima teigti, kad teoriniai klausimai domina ir taikomąją veiklą užsiimančius įvairių atminties institucijų darbuotojus, suvokiama, jog tiriant ir analizuojant teorines problemas galima efektyviau organizuoti rankraštinio ir spaudos paveldo apsaugą, laikymą ir sklaidą.

Įteikta 2012 m. vasario mėn.